

Geef dat het van ons leert te kijken...

De functie van thuisrituelen in de religieuze socialisatie

Alma Lanser

Dit artikel analyseert de functie van thuisrituelen voor de religieuze socialisatie. Protestant en katholieken kunnen, als het om vorm en inhoud gaat, van elkaar leren en zij doen dat ook. In rituelen ontmoeten socialisatie en opvoeding elkaar. Kinderen veranderen al opgroeiende en hun ouders veranderen met hen mee. Niet alle ouderlijke patronen zijn op veranderingen ingesteld. De kerk kan ouders helpen bij het zoeken, vinden en veranderen van thuisrituelen door te oefenen in een procesmatige en op interactie gerichte opvatting van de ouderrol en van het geloof.

### Vorm en inhoud

Veel mensen hebben vormen gevonden om hun geloof thuis aandacht te geven. Want dat zijn rituelen: een vorm voor geloven. Als mensen geloof een plaats in hun leven willen geven, zullen zij de relatie met het heilige moeten onderhouden. Velen delen de ervaring dat geloof van tijd tot tijd afwezig of nietszeggend kan zijn. Er zijn twee manieren om daar mee om te gaan. Je kunt wachten op een openbaring, tot een moment dat het geloof je door welke omstandigheid of gebeurtenis ook, weer aanraakt. Of je kunt de vormen onderhouden en daarmee de ruimte om geloof te beleven een kans geven.

De belangstelling aan protestantse zijde voor rituelen is een vrucht van de oecumene. Traditioneel kennen katholieken meer aandacht voor de vorm, de sacramenten, en leggen de protestantse stromingen de nadruk op de inhoud van het geloof, vertolkt door woorden. Zolang het nodig was dat protestanten en katholieken zich ten opzichte van elkaar profileerden, werd de eigen identiteit veilig gesteld door de verschillen te benadrukken. De aandacht voor de vorm of voor de inhoud zijn als opposities geoneerd. Deze tegenstelling is echter maar schijn. Het onderscheid is theoretisch functioneel, maar praktisch niet houdbaar. Want in werkelijkheid heeft elke inhoud een vorm en elke vorm een inhoud. Dat is eenvoudig te zien in de protestantse kerkdienst. Ook traditioneel is daar sprake geweest van liturgie en vaste vormen. En het bidden en bijbellezen aan tafel is natuurlijk ook een vorm voor geloven, een ritueel. Kijken over de eigen kerkgrenzen heeft ons wederzijds geleerd dat er meer is dan we zelf in huis hadden. En dit wederzijdse leerproces lijkt vruchtbaar. Vorm zonder aandacht voor de inhoud wordt namelijk leeg, en wanneer je omgekeerd geen aandacht aan de vormen geeft, negeer je de rijkdom van menselijke mogelijkheden. De wederzijdse bevruchting kunnen we herkennen in de praktijkverhalen in dit tijdschrift. De katholieke pastores leggen de accenten op catechese en leerprocessen, gekoppeld aan de rituelen doop en vormsel. Zij realiseren zich dat er, behalve door deelname aan de sacramenten ook geloofsverdieping kan plaatsvinden door je bezig te houden met de inhoud van het geloof. De dominee constateert bij haar gemeenteleden een gebrek aan kennis, maar tevens een behoefte aan rituelen. De kerkelijke huwelijksbevestiging, dopen en begraven kunnen aanknopingspunten zijn voor vernieuwde banden. Pastoraat en catechese liggen in elkaars verlengde en zijn in de praktijk soms met elkaar verweven. Er is in de kerkdiensten in haar gemeente veel aandacht voor de verbeelding, want "wat je verbeeld ziet, vergeet je niet gauw".

## Gedrag en handelen

"Is dit nou de thee van de middag of de thee van vanmorgen?" vroeg mijn driejarig nichtje aan me toen ik een dag op hen paste. Met deze vraag liet zij zien dat ze heel goed wist dat ze twee keer op een dag thee krijgt, en ook bij welke dagelijkse momenten thee hoort. Maar ze was even de tijd van de dag kwijt. Jonge kinderen hebben nog geen begrip van de tijd. Hun dag wordt ingedeeld door vaste gewoontes. Ouders weten heel goed dat een vaste structuur van gewoontes kinderen rust en houvast geeft. Op dagen dat alles om de een of andere reden anders loopt, zijn kinderen nog wel eens van slag. En dat is voor volwassenen niet anders. Elke dag op ongeveer dezelfde tijd eten, dezelfde volgorde van handelingen in de morgen en voor het slapen gaan, verdelen een etmaal in periodes van werk, ontspanning en rust. Door onze vaste gewoontes hoeven we over een aantal dagelijkse of wekerende handelingen niet voortdurend bewust na te denken en niet elke activiteit door overwegingen en beslissingen vooraf te laten gaan. We kunnen onze energie gebruiken voor de zaken die wel onze aandacht nodig hebben. En op deze wijze socialiseren we onze kinderen. Ouders volgen een vast patroon en hun kinderen gaan daarin mee. Door veel dingen vanzelfsprekend met hun ouders te doen, leren kinderen de gewone dagelijkse dingen van het leven. Pedagogogen spreken van 'habituering'.

Rituelen sluiten aan bij vaste gewoontes en hebben er eigenschappen mee gemeen. De buitenkant van rituelen is het gedrag. Rituelen bestaan uit wekerend gedrag, dat structuur in de tijd aanbrengt.

Omschrijvingen van rituelen<sup>1</sup> gebruiken echter het woord 'handelingen' in plaats van 'gedrag'. Voor een helder zicht op de functie van rituelen binnen de religieuze socialisatie moeten we het verschil aangeven tussen gedrag en handelingen. Dit onderscheid loopt namelijk parallel met het theoretische verschil tussen socialisatie en opvoeding. Onder gedrag verstaan we de niet-intentionele activiteit van mensen, ongeveer zoals we hierboven gewoontes omschreven. Handelen is 'willens en wetens iets in de wereld tot stand brengen'<sup>2</sup>. Socialisatie is de niet-intentionele beïnvloeding van kinderen. Opvoeden is het ouderlijk handelen, waarmee zij een bedoeling hebben.

Nu hebben rituelen een gedragskant en een handelingskant. Door de herhaling lijken zij meer op gedrag en zijn ze socialiserend. Ouders en kinderen behoeven niet elke dag te beslissen welke gewoontes gevolgd en in welke volgorde zij uitgevoerd worden. Eerst eten, vervolgens Sesamstraat, dan douchen, een verhaal voorlezen en dus slapen, zo'n structuur geeft duidelijkheid en rust. Rituelen zijn echter ook handelingen, intentioneel en dus opvoedend van karakter. Als we het ritueel zelf in de tijd zetten, kunnen we zien dat aan het gedrag een handelingsmoment vooraf gegaan is. Ouders hebben op een bepaald moment tot een handeling besloten en die ingevoerd. Door de handeling een aantal keren te herhalen, wordt het tot gewoonte en tot gedrag. Ouders behoeven hun kinderen geen verhaal voor het slapen gaan voor te lezen, zij besluiten tot deze handelingen, omdat zij er van overtuigd zijn dat een gezamenlijke moment van rust en intimiteit hun kind helpt om de overgang naar de nacht te maken.

Als de situatie ideaal is, komen in rituelen gedrag en handelen samen. Rituelen, met hun inzet in het doen en als markering in de tijd, met aandacht en concentratie uitgevoerd, zijn tegelijkertijd socialiserend door de herhaling en opvoedend door de bewuste intentie. De aandacht is gemakkelijker op te brengen bij rituelen, die weinig voorkomen, bijvoorbeeld op gedenkdagen of hoogte- en dieptepunten van het leven. Als je met lichaam, ziel en heel je hart een ritueel uitvoert, is de ervaring veel intenser en zal de gebeurtenis dieper kunnen aangrijpen. Dagelijkse rituelen steunen veel meer op het gedrag. Deze rituelen zullen ook vaker tot lege rituelen

worden. Hoewel elk ritueel door de inzet van het doen ervaring teweeg kan brengen, weet iedereen, dat je er lang niet altijd iets aan beleeft. Het ritueel zegt niet veel meer en wordt als leeg ervaren. Daarom hebben veel jonge ouders de religieuze socialisatie die zij zelf hebben ondergaan, verlaten. Gedrag, dat geen nieuwe ervaringen toevoegde, werd als zinloos ervaren en men liet het achterwege.

## Horen en zien

Toch realiseren ouders zich, dat als zij hun kinderen gelovig willen opvoeden, zij die geloofsopvoeding niet alleen kunnen laten hangen van momenten van grote concentratie en aandacht. Dit zou te toevallig zijn en te veel beperkt blijven tot bijzondere momenten van het leven. In de dagelijkse praktijk moet je je dan elke keer de vraag stellen of we nu zullen zingen, een spreuk zeggen, een (bijbel)verhaal lezen. Zo'n handeling lijkt dan vreemd en ongewoon, het staat los van het gewone leven.

Vaste vormen zijn nodig. Zij zijn een steun voor ouders om het geloof in hun gezinsleven aanwezig te laten zijn.

Dit 'aanwezig zijn' kun je ook vrij letterlijk nemen. Bij rituelen denken we aan een handeling. Liedjes, spreuken en verhalen bestaan uit woorden. Zij worden gezegd, gezongen en gehoord. Symbolen zijn voorwerpen met een verwijzende betekenis en zij kunnen door het zien de aandacht op het geloof vestigen. Sommige mensen zijn meer aangelegd op horen. Voor hen is het geloof vooral door het gehoor, zij worden geraakt door woorden en muziek. Bij anderen zijn de ogen het meest gevoelige zintuig. Hun (geloofs)ervaring kan in gang gezet worden door het zien.

We kunnen symbolen gebruiken bij thuisrituelen. Een kaars kan, aangestoken bij elke gezamenlijke maaltijd of juist bij bijzondere gelegenheden zoals feest- en gedenkdagen, de verwijzing zijn naar het Licht. Door de kaars aan te steken stellen we het Licht aanwezig.

Symbolen kunnen ook op zichzelf staand aanwezig en verwijzend zijn. Op een vaste plek in de huiskamer kun je voorwerpen neerzetten, die te maken hebben met het kerkelijk jaar, de feestdagen en seizoenen. Sommigen noemen dit hun 'viertafel' of 'huisaltaar'. De aankleding van de viertafel kan veranderen met de tijd. Daarbij kun je de kleuren van het kerkelijk jaar een rol laten spelen door ze te gebruiken in bloemen en aankleding. Je kunt een enkel vast voorwerp met een waardevolle betekenis een plek geven en andere voorwerpen afwisselen. De huiskaars, die bij de maaltijd aangestoken wordt kan zo'n vast voorwerp zijn. Maar ook een icoon, een bijzondere plaat of een beeldje kan het middelpunt van de viertafel zijn. In de herfst kun je er vruchten, noten en wat gekleurd blad neerleggen. In de advent staan de vier kaarsen op de viertafel, met kerst heeft de stal daar een plek. In de winter ligt er een mooi gevormde kale tak en vanaf de eerste bloei de kleine bloemetjes uit de tuin. In de lijdenstijd leg je er afbeeldingen van kruiswegstaties neer en met Pasen narcissen of witte bloemen, met Pinksteren rode bloemen en vruchten en na de vakantie die ene mooie steen of de gevonden schelpen als herinnering. Geboorte- en rouwkaarten staan een tijdje, met een eigen waxinelichtje, op de viertafel. Zo persoonlijk vormgegeven is zo'n tafel een plek van aandacht en aanwezigheid.

Mensen die hun eigen rituele socialisatie (tijdelijk) verlaten hebben, zullen moeite hebben om oude vormen, die immers als leeg ervaren zijn, weer op te pakken. Die ouders zoeken naar nieuwe en andere vormen. Als ze zelf zijn opgevoed met bidden en bijbellezen, zullen ze nu misschien wel hardop een spreuk of zegenbede willen zeggen. Mensen kunnen gevoel

ontwikkelen voor symbolen en kleuren. Dit hoeft niet ingewikkeld te zijn. Met Pinksteren de tafel dekken met rode servetjes en rode bloemen neerzetten, maakt het ook thuis Pinksterfeest. Er zijn veel mooie verhalen en muziek. Je kunt een keuze maken door te durven voelen wat je raakt en in beweging zet.

Als je eenvoudig begint en met een beetje volharding jezelf de tijd gunt om te wennen, vind je zo je eigen en waardevolle rituelen.

## Rollen en relaties

Rituelen zijn gedrag, dat vooraf gegaan is door een handeling. Rituelen hebben ook inhoud en betekenis. De betekenis is het produkt van een dubbele interactie, tussen de deelnemers onderling en van de deelnemers aan het ritueel met de inhoud. De ene keer ligt het accent op de relatie tussen de deelnemers, de andere keer is de inhoud van het ritueel belangrijker. Rituelen worden meestal door meerdere mensen samen uitgevoerd. Door het samen doen definiëren de deelnemers hun onderlinge rollen en relaties. In een persoonlijk ritueel, bijvoorbeeld het nemen van een vaste tijd voor bezinning, gaat het om de interactie tussen één persoon en de inhoud.

Bij de brieven die wij als samenstellers en schrijvers van het boekje `Rituelen delen'<sup>3</sup> kregen na een oproep om ervaringen met thuisrituelen aan ons door te geven was er één, waarvan we niet direct inzagen dat het een antwoord was op onze oproep. Een moeder beschreef hun zondagmiddagritueel...

"Een ritueel in ons gezin (man/vrouw, meisje van 6, 2 jongens van 5 en 2 jr) is het slapen zondagmiddags. Eigenlijk is het geen echt slapen. Nu de jongste nog slaapbehoefstig is, zijn we huisgebonden. Dus hoe lang dit nog zo gaat weten we niet. Na het warme eten trekken de kinderen een luciferstokje. De kortste is voor het slapen met pa op de bank: "het bankstel". De langste is voor met mama naar bed: "het bedstel". Als ouders ervaren we dat als héél bijzonder. In de rust van de zondagmiddag knus met je kind praten over de dingen die elk bezighouden. Meestal komt er van slapen niets en dan is er om drie uur thee, zonder evaluatie!....".

Ondanks onze eerdere aarzelingen kreeg dit verhaal een ereplaats in het hoofdstuk "Weekrituelen", een hele bladzijde in letterlijke weergave. Het ritueel van het `bedstel' en het `bankstel' vertelt iets belangrijks over rituelen. Het aardige van deze brief is de creativiteit van de ouders. Met een spelletje worden de rollen verdeeld en de woordkeus bedstel en bankstel is origineel. De moeder vertoont ook een prettig gebrek aan krampachtigheid... "dus hoe lang dit nog zo gaat, weten we nog niet". De belangrijkste reden van waardering voor dit ritueel ligt in het inzicht dat de moeder geeft in de sociale functie van rituelen. Rituelen verbinden mensen met elkaar. Omdat zij samen handelingen uitvoeren, waarbij de ruimte bestaat om iets te beleven, maar deze beleving op zichzelf niet voorgeschreven is, definiëren rituelen de sociale rollen en verhoudingen<sup>4</sup>. Uit de brief van de moeder spreekt een aanstekelijk plezier, "als ouders ervaren we dat als heel bijzonder". Met hun zondagmiddagritueel bevestigen ouders en kinderen van dit gezin hun nabije relatie. In rust nemen ze tijd voor elkaar en genieten van elkaars aandacht.

## Religieuze rituelen kunnen mensen veranderen

Vanuit de eigenschappen `wekerend gedrag, waardoor de tijd gestructureerd wordt', `gedrag, vooraf gegaan door handelen' en `definitie van de sociale rollen en relaties' kunnen we de brug

slaan naar religieuze rituelen. In de laatst genoemde eigenschap, definitie van de sociale rollen en de relaties zit al een symbolisch element. Met symbolisch bedoel ik dat het ritueel niet alleen naar het concrete en zichtbare verwijst, maar ook een betekenis heeft die boven het lichamelijke en zichtbare uitgaat. Het gedrag van de deelnemers aan het ritueel heeft slechts voor een deel betekenis voor het moment zelf, namelijk de markering in de tijd. Belangrijker is de verwijzende intentie die in de handeling verondersteld is. Bij een ritueel, dat door meerdere mensen wordt uitgevoerd, is het ene symbolische perspectief de definitie van de onderlinge relaties. Religieuze rituelen voegen nog een perspectief toe. De inhoud van het ritueel stelt het geloofsperspectief aan de orde. Teksten, muziek en religieuze symbolen representeren het geloof zoals de deelnemers dat belangrijk vinden. Door het gebruik van rituelen in de religieuze socialisatie leren kinderen door de ogen van hun ouders met een geloofsperspectief naar de dagelijkse werkelijkheid kijken. Dit is treffend uitgedrukt in de regels van lied 333, een dooplied in het liedboek: "Geef dat het van ons leert te kijken, naar Hem die 't licht der wereld is". Het religieuze ritueel definieert en bevestigt niet alleen de onderlinge relaties, maar ook de relatie met God. De ouders stellen de transcendentie aanwezig door hun woorden en symbolen. Zij leren hun kinderen, en als kinderen nog klein zijn vaak heel vanzelfsprekend, om de gewone werkelijkheid ook in het licht van God te kunnen zien.

Als in een gezin een ritueel uitgevoerd wordt, al is het nog zo simpel, bijvoorbeeld de maaltijd beginnen door elkaars handen vast te houden en een lied te zingen of een spreuk te zeggen, bevestigen de gezinsleden daarmee hun onderlinge band: wij met elkaar voeren deze geloofshandeling uit, en wij als gezin willen leven in relatie met God en ons leven verhelderen door er met 'geloofsogen' naar te kijken.

De transcendentie dimensie, die aanwezig wordt gesteld, kan een transformerend effect hebben. Het geloof be vraagt ons, kan ons bevestigen of troosten, bekritisieren of uitdagen.

"...Tussen de middag eten we altijd met ons vijven (luxe hè?).

We bidden dan altijd een "hardop-gebed" met de dingen die ons 's ochtends hebben beziggehouden. Meestal geven we elkaar een hand. Deze kring is minder vanzelfsprekend als er ruzietjes zijn geweest of nog zijn. Geef je dan wel of niet een hand, of bid je niet mee?...."<sup>5</sup>

Deze moeder geeft woorden aan de twijfels aan die gevoeld worden als er ruzie is. Wat doen we nu? Toch elkaar een hand geven of nu juist niet? Als de sfeer verstoord is, wil je eigenlijk geen contact maken. Als je het wel doet, zet je je over de woordenwisseling heen. Is dat onecht, zo zonder het goed gemaakt te hebben? Met de door haar verwoorde twijfel geeft de moeder heel precies aan dat het zowel om het religieuze moment en de relatie met God gaat, als om de onderlinge relaties. Juist door het geloof present te stellen, komen de onderlinge relaties in een ander licht te staan. Juist omdat je geleerd hebt dat het bij God gaat om de rechte verhoudingen voel je dat het niet kan zoals het gegaan is. Het ritueel doet de frictie in de onderlinge verhoudingen voelen en stelt je voor de keuze: of eerst de ruzie de wereld uithelpen, of het ritueel overslaan. Er is echter ook nog een derde mogelijkheid. Het dilemma kan overstegen worden door vast te houden aan de gedragseigenschap van rituelen: je zet in met het doen en voert het ritueel uit. Door de inhoud van het ritueel kijk je vanuit het geloofsperspectief naar de onderlinge verhoudingen. En mogelijk geeft dat ruimte om de verhoudingen weer recht te maken.

Groeiende ouders

Het initiatief voor de vormgeving en de uitvoering van thuisrituelen ligt in eerste instantie bij de ouders. Het eerste niveau van de (geloofs)opvoeding is de 'habituering'. Bij het groter worden van de kinderen komen daar vervolgens 'overdracht', 'verheldering' en 'communicatie' bij<sup>6</sup>. De rituelen, - aan tafel, voor het slapen gaan, door kleuren en symbolen aandacht geven aan de feesten en perioden van het kerkelijk jaar -, kunnen het kader scheppen om kinderen te vertellen hoe het geloof in elkaar zit: de overdracht. Als kinderen vragen gaan stellen, vaak concreet en naar aanleiding van een ritueel, kunnen ouders proberen het geloof te verhelderen. Zij vertellen waarom zij deze vormen en geloofsinhouden belangrijk vinden en proberen hun dagelijkse praktijk te ver(ant)woorden. Het vierde niveau is de geloofscommunicatie. Bij opgroeiende kinderen bepaalt niet alleen de mening en de visie van de ouders meer 'de waarheid', maar ouders en kinderen beïnvloeden elkaar over en weer. Open luisterend en probeerend redenen te geven voor hun opvattingen zoeken zij samen een weg.

Als je dit allemaal op een rijtje zet, wordt er nogal wat van ouders gevraagd. Zij moeten nogal wat kunnen, willen zij hun kinderen gelovig opvoeden. Als zij traditionele rituelen niet passend vinden bij het zelf gevormde gezin, moeten ze andere vormen en inhouden bedenken. En ze moeten kunnen nadenken en praten over hun geloof.

Opgroeïende kinderen zullen op een bepaald moment aangeven, dat een ritueel door hen als 'kinderachtig' wordt ervaren, en dan meestal wat hen betreft wel afgeschaft kan worden. Kinderen veranderen door het opgroeien en daarmee ondergaan de sociale rollen en relaties tussen ouders en kinderen een verandering. Het gebruikelijke ritueel past daar niet meer bij. Het vraagt van de ouders nogal wat soepelheid om de door hen ooit gentendeerde en tot gewoonte geworden rituelen te wijzigen. Ouders moeten van de opvoedende en leidende rol langzamerhand overschakelen naar gelijkere verhoudingen, van de verantwoording nemen naar verantwoording delen. En voor die veranderende rollen en relaties moeten opnieuw passende vormen gevonden worden.

#### Betekenispatronen van ouders

Carolyn Moore Newburger heeft na uitgebreid onderzoek onder ouders een theorie ontwikkeld<sup>7</sup>, waarin zij vier verschillende manieren van ouderlijke rolopvatting onderscheidt. In dit model sluit zij nauw aan bij Kohlberg's stadiaschema van morele ontwikkeling<sup>8</sup>. Newburger beschrijft de verschillende soorten van ouderschap als cognitieve structuren. Zij bedoelt daarmee dat de ouders globale patronen van betekenis over hun ouderrol bezitten, waarmee zij die rol interpreteren en vorm geven. Het model wordt hier gebruikt om helderheid te verschaffen over de vermogens die ouders moeten ontwikkelen om adequaat met veranderingen om te gaan.

Type 1. De egoïstische oriëntatie. De ouder vat het kind op als een projectie van zijn of haar eigen ervaring, en de ouderrol is alleen georganiseerd rond ouderlijke wensen en behoeften.

Type 2. De conventionele oriëntatie. Het kind wordt opgevat volgens extern ontvangen (traditie, cultuur, autoriteit) definities en opvattingen van kinderen. De ouderrol is georganiseerd rond sociaal-gedefinieerde noties van juiste handelingen en verantwoordelijkheden.

Type 3. De subjectief-individualistische oriëntatie. Het kind wordt gezien als een uniek individu en het wordt meer begrepen door de ouder-kind relatie dan door externe definities van kinderen. De ouderrol is meer georganiseerd rond identificatie en door tegemoetkoming aan de behoeften van het kind dan door de vervulling van voorgegeven rolverplichtingen.

Type 4. De proces- of interactie- oriëntatie. De ouder vat het kind op als een complex en veranderend psychologisch zelf-systeem. Ouder en kind groeien in hun rol, en de ouders zijn

zich bewust dat de relatie en hun rol niet alleen bestaan uit tegemoetkomen aan de behoeften van het kind, maar ook uit het zoeken naar een balans tussen de eigen behoeften en die van het kind, zodat beiden recht wordt gedaan.

In het eerste type ouderrol is het kind vooral verlengstuk van de ouderlijke behoeften. Als deze typering van het ouderschap dominant is, zal er nauwelijks ruimte zijn voor opvoedingsverantwoordelijkheid en liefde. Rituelen worden alleen uitgevoerd als zij aan de behoeften van de ouders tegemoet komen. Deze ouders zullen het bijvoorbeeld niet belangrijk vinden om eenvoudige en aansprekende woorden te gebruiken voor gebeden met kinderen. Als ze al een kinderbijbel kiezen, zal de keuze vooral bepaald worden door wat zij mooi vinden, zonder zich af te vragen, wat bij de leeftijd en mogelijkheden van hun kind past.

Ouders van het tweede type huldigen een rolopvatting, die bepaald wordt door traditionele en externe normen van wat opvoeding behoort te zijn. Dit type ouderschap voldoet waarschijnlijk in een stabiele maatschappij, waarin de ouders hun kinderen net zo kunnen opvoeden als zij zelf zijn groot gebracht. Rituelen worden uitgevoerd omdat het hoort. De ouders zullen de rituelen, die zijzelf meegekregen hebben, onbereflecteerd en onveranderd handhaven. In een snel veranderende wereld als de onze schiet dit type te kort. Deze ouders zullen hun gezin moeten afschermen van de wereld en ouderlijke autoriteit zal niet worden opgevolgd door communicatie en gelijkwaardigheid.

In de derde beschrijving staat het kind centraal, de ouders passen zich aan. Dit type doet denken aan de vereerde en verguisde Amerikaanse jaren-50 opvoeding volgens het handboek van Dr. Spock. Het gevaar van dit type ouderschap is de neiging van de ouders om kind met hun kind te worden en te weinig de opvoeder en verantwoordelijke te durven zijn. Rituelen zullen worden uitgevoerd zolang en in hoeverre het kind er plezier aan beleeft. Nu zijn kinderen, snelle groeiers als zij zijn, nogal veranderlijk. Het is voorstelbaar dat, als het kind het criterium van het ouderlijk gedrag is, een fundamentele dimensie van rituelen, de continuïteit, onder druk komt te staan. Als een kind geen zin meer heeft in het zeggen van een gebruikelijke tafelspreuk bij het begin van de maaltijd, wordt dit ritueel mogelijk te gemakkelijk achterwege gelaten. Men zou ook kunnen proberen om samen naar een andere invulling te zoeken. In een gezin met opgroeiende kinderen kunnen de gezinsleden misschien om de beurt een tekst naar eigen keuze lezen. Of men kan overgaan tot één belangrijke gezamenlijke maaltijd per week, op vrijdag- of zaterdagavond of op zondag. Bij die maaltijd kunnen vierelementen een ruimere plaats krijgen, er kunnen wat andere teksten gekozen worden of voor de gelegenheid een andere, meer passende bijbelvertaling of -bewerking worden aangeschaft. Bij het aangeven van wat anders kan dan afschaffen, noem ik het 'samen zoeken naar een andere invulling'. Dit samen zoeken behoort bij het vierde type ouderschap. Daarin hebben kind en ouder ieder hun eigen rol en waarde. Ouders en kinderen zijn op elkaar aangewezen, maar ze vallen niet samen. Goed uitgedrukt is de formulering: zij groeien beiden in hun rol. De opvatting van het ouderschap als proces geeft de ruimte om al doende te leren. Al ouder-zijnde wordt je steeds meer ouder. De route van het ouderschap is bij de geboorte van je kind niet duidelijk. Hoe je ouder kunt zijn, leer je onderweg in de omgang met je kind. Dit leren gebeurt interactief. Het kind beïnvloedt de ouder, door er te zijn, door haar behoeften en afhankelijkheid. De ouder beïnvloedt het kind, door liefde, zorg, aandacht en opvoeding. Deze wederzijdse beïnvloeding blijft doorgaan zolang ouders en kinderen met elkaar te maken hebben. Het leren ouder te zijn kent dus geen eindpunt voor het einde van het leven. De rituelen, die ouders en kinderen willen gebruiken, zullen passend moeten zijn voor de ouders en voor de kinderen. De rituelen kunnen ook naar vorm en/of inhoud in de loop van de tijd, procesmatig en interactief, veranderen.

De hulp van de kerk

De kerkelijke gemeenschap kan hulp en ondersteuning bieden bij het leren ouder-te-zijn. Vele mensen, die nu ouders zijn, zijn zelf opgevoed door ouders die meer behoorden tot het tweede type. Ze kregen de traditionele rituelen mee, zoals in de protestantse traditie het bidden en bijbellezen aan tafel. Het waarom of waartoe van deze rituelen hoefde niet verantwoord te worden. Het hoorde zo en met deze vormen liet je blijken dat je je kinderen christelijk opvoedde. Toch hebben veel kinderen gevoeld dat die rituelen 'extern' waren. Als jonge mensen lieten zij de rituelen achter zich. Zelf ouders geworden realiseren zij zich, willen zij hun kinderen christelijk opvoeden, dat zij daar wel vormen voor moeten vinden. Er staan dan voor hen twee mogelijkheden open. Zij vallen terug op de meegekregen rituelen, of zij moeten gaan nadenken over wat zij zelf in het geloof belangrijk vinden, over hetgeen zij aan hun kinderen willen meegeven en hoe zij daar een goede vorm, aansprekende woorden en symbolen voor kunnen vinden.

De hulp, die de kerk beschikbaar kan stellen is haar ervaring met rituelen en met de vormgeving van het geloof. Zoals de pastores en de dominee uit de praktijkverhalen aangeven, is de ondersteuning van de kerk bij rituelen rond de grote overgangen van het leven, - geboorte en doop, huwelijk en begraven, erg belangrijk. Ook mensen uit de rand van de kerk stellen prijs op een kerkelijke huwelijksbevestiging. Blijkbaar zit het verlangen om, zelfs al heb je niet meer dan ouderwetse liederen op je repertoire, op zulke momenten 'iets te doen', erg diep. Deze mensen weten toch dat je met de inzet van 'iets doen' de ruimte schept om geloof te ervaren. Bij die gelegenheden wordt van de kerkelijke vertegenwoordigers verwacht dat zij het licht van de Eeuwige present stellen en de juiste woorden en symbolen voor de inhoudelijke kant kunnen aandragen. Het streven van de pastores om rondom en aansluitend aan de rituelen geloof over te dragen, te verhelderen en te communiceren is heel terecht. Zouden zij alleen de rituelen uitvoeren en niet proberen een leerproces over de inhoud op gang te brengen, dan zouden zij het gedrag van de ouders van het tweede of derde type, de conventionele of de subjectief-individualistische oriëntatie vertonen. Daarmee zouden ze het beeld van het geloof als extern en behorend bij autoriteiten bevestigen, of aan onkritische wensvervulling doen.

## Samen zoeken

Om hun ouderschap op een procesmatige en communicatieve manier te ontwikkelen, op een zodanige manier dat zijzelf en hun kind tot hun recht komen, moeten ouders ergens leren hoe je procesmatig en op interactie gericht in het leven kunt staan. Ouders moeten hun eigen wensen, behoeften en verantwoordelijkheden leren kennen, zich in hun kind kunnen inleven en het derde perspectief, hun geloof, aan de orde kunnen stellen. Als de kerkelijke gemeenschap de communicatiestijl kent, die bij het vierde type ouderschap behoort, kan zij haar leden helpen zich deze cognitieve structuur eigen te maken. De geloofsoopvoedingsgesprekken en -cursussen in veel gemeentes en parochies zijn bij uitstek geschikt om dit thema aan de orde te stellen. De rol van de kerkelijke gemeenschap zou in deze tijd moeten lijken op het vierde type ouderschap: door een procesmatige en een interactieve, communicatieve houding samen zoeken naar een balans tussen de behoeften van de kerkelijke gemeenschap en de individuele leden, zodat beiden tot hun recht komen. Deze houding kan de invulling zijn van de 'lerende en veranderingsgezinde gemeenschap', die Huitema, parochiecatecheet in Nieuwegein, nodig vindt om de primaire opvoeders te motiveren. Een motivatie die nodig is, omdat kinderen en jongeren in eerste instantie leren door de ogen van hun ouders naar het Licht van de wereld te kijken. Zo'n kerkelijke gemeenschap zal ook het vermeerderen van kennis van de rituelen en de geloofsinhoud moeten voorstellen als een proces en als interactie. De vragen over geloof en opvoeding houden niet op na één serie gesprekken. Ouder worden en geloven is vaker onderweg



zijn dan aankomen en rusten. Ouders zijn bij de geboorte van hun kind nog maar net ouder. Zij kunnen groeien in hun rol. Dat geldt ook voor gelovigen. Door zelf contact te maken met de kerk met het verzoek om een ritueel, beginnen mensen nèt gelovig te zijn. Door de pastorale gesprekken en catechese rondom het ritueel van de huwelijksbevestiging of de doop kunnen ze 'groeien' in dat geloof en ervaren dat gelovig worden geen eindpunt kent.

- 1.. O.v.d.Hart (red.), Afscheidsrituelen, Achterblijven en verdergaan, Amsterdam/Lisse 1984.
- Nel Jongsma-Tieleman, Het belang van rituelen, Voorwerk 1991 nr.1.
- 2.. A.v.d.Beld, Filosofie van het menselijk handelen, Assen 1982, geciteerd in Gerben Heitink, Praktische Theologie, geschiedenis, theorie, handelingsvelden, Kampen 1993.
- 3.. Louis Bakker, Loek Boer, Alma Lanser, Rituelen delen, een verzameling ideeën om geloven vorm te geven, Kampen 1994.
- 4.. Alfred Lange, Gedragsverandering in gezinnen, Groningen 1985.
- 5.. Idem Rituelen delen
- 6.. G.L.M.Snik, Persoonswording en opvoeding, Kampen 1990
- 7.. Carolyn Moore Newburger, The Cognitive Structure of Parenthood: Designing a Descriptive Measure, In Clinical-Developmental Psychology, Robert L.Selman (ed.) San Francisco 1980
- 8.. Omdat Newburger aansluit bij het stadiamodel van Kohlberg zijn tegen haar model grotendeels dezelfde bezwaren in te brengen als tegen stadiamodellen in het algemeen. De belangrijkste kritiek is de normativiteit van deze modellen. Bij Newburger komt dit expliciet tot uitdrukking doordat zij de verschillende ouderlijke patronen betitelt als 'levels'. Om enigszins aan deze kritiek te ontkomen heb ik de vrijheid genomen om 'levels' te vertalen met 'type'.